

ANTUN ŠOJAT — Zagreb

ČAKAVSKE OSOBINE U JUGOZAPADNIM KAJKAVSKIM GOVORIMA

1. Neke se bitne fonološke, prozodijske i morfološke osobine u velikom dijelu organskih govora od granice karlovačkoga čakavsko-kajkavskoga govornoga tipa prema sjeveru, prema Zagrebu i niz Kupu razlikuju od istih jezičnih i gramatičkih kategorija na drugim područjima kajkavskog narječja. Specifične osobine tih govora — kojih je dio S. Ivšić svrstao u svoju I. kajkavsku akcenatsku grupu, odvojenu od zagorskih govora iste grupe sutlanskim ikavcima,¹ odnosno govora koji imaju *a* na mjestu poluglasa a ekavski su, poluikavski ili ikavski² — u golemoj su pretežitosti jednake paralelnim dijalektnim oznakama u susjednim čakavsko-kajkavskim krajevima i u čakavskim govorima koji se na njih prostorno nastavljaju.

2. Prema dosadašnjim prikazima u stručnoj literaturi čakavska se granica prema kajkavskom narječju proteže na dijelu Gorskoga kotara (do blizine Delnica), izlazeći na Kupu istočno od Severina na Kupi, približujući se Ozlju i obuhvaćajući jugozapadno, južno i jugoistočno

¹ S. Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca* (= JHK), Ljetopis JAZU 48, Zagreb 1936; usp. i njegovu Kartu hrvatskih kajkavskih akcenatskih tipova u n. dj.

² Usp. npr. I. Brabec, *Sjeveroistočni akavci*, Ljetopis JAZU 71, Zagreb 1966; S. Težak, *Kajkavsko-čakavsko razmeđe, Kajkavski zbornik*, Zlatar 1975. Dio organskih govora na tom području u suvremenoj se dijalektologiji svrstava u *prigorski dijalekt kajkavskog narječja*. Međutim, sigurno je da će se sustavnim istraživanjem govora uz Kupu i sjevernije od njih naći i u govorima pripadnicima turopoljsko-posavskog dijalekta i u akcenatski konzervativnim govorima Ivšićeve 1a grupe niz osobina različitih od osobina središnjih kajkavskih govora, a jednakih tim osobinama u drugim govorima na kajkavskom jugozapadu i u čakavsko-kajkavskim govorima koji se na njih nastavljaju. Kad se cijelo to jugozapadno kajkavsko područje od Vukomeričkih gorica na zapad (pa i Pokuplje prema istoku, do Siska) detaljno istraži, vjerojatno će se termin *prigorski dijalekt* zamijeniti adekvatnijim. Naime, osim okićkog i plješivičkog Prigorja postoji i Prigorje na sjevernim obroncima istočnog dijela Zagrebačke gore, a zemljopisni pojam Rožičeva Prigorja proteže se sve do Samobora i obuhvaća govore s drugačijim osobinama nego što su »prigorske«.

karlovačko područje.³ M. Rešetar utvrdio je da je na karlovačkom području čakavsko-kajkavsko-štokavska tromeda,⁴ a njegovi dijalektološki podaci o stanju pred osamdesetak godina, s nekim promjenama u najbližoj okolici Karlovca, nastalim pripajanjem prigradskih sela u gradsko tkivo, vrijede i danas.⁵ Međutim, novija su dijalektološka istraživanja pokazala da se čakavsko-kajkavska granica na tom području ne može odrediti graničnom linijom, jer se i s jedne i s druge strane Rešetarove čakavsko-kajkavske međe protežu govori s nizom osobina koje ih vežu s čakavskim narječjem i s nizom osobina svojstvenih samo kajkavskom narječju.⁶

Već je R. Strohal upozorio na takvo činjenično stanje govora u »kotaru karlovačkom«: »... u cijelom (se) ostalom kotaru karlovačkom govori kajkavština ili bolje nekom smjesom kajkavštine i čakavštine, u kojoj je smjesi jača čas kajkavština, čas čakavština. Čakavština je jača u južnom i jugo-zapadnom dijelu kotara, tako od većih mjesta napose u Ladešić Drazi, Netretiću, Brajakovu brdu, Stativama, Jelsi, Dubovcu, Švarči, Turnju, Mrzlom polju i Dugoj Resi, a kajkavština je jača u sjevernom i sjevero-istočnom dijelu kotara, tako od većih mjesta napose u Erjavcu, Ozlju, Pokuplju, Mahičnom, Draganiću i Šišljaviću.«⁷ Strohalove konstatacije o »kajkavsko-čakavskoj govornoj smjesi u sjevernom i sjeveroistočnom dijelu kotara«, koji predio današnja dijalektologija svrstava među kajkavske govore, izvanredno su važne za predmet našega razmatranja.

I prema Strohalovu mišljenju, i prema novijim dijalektološkim istraživanjima Rešetarova čakavsko-kajkavska granica u karlovačkom kraju postoji dakle samo uvjetno, tj. kao dodirno područje čakavskih i kajkavskih govornih oznaka u miješanim čakavsko-kajkavskim govorima. Govori na području sjeverno od Kupe od Karlovca pa gotovo do Zagreba tipološki su među najzanimljivijima na našem jezičnom tlu, a njihovo genetsko svrstavanje izaziva odavno već niz nedoumica, a i neslaganja među dijalektolozima. Neslaganja su ponajviše uzrokovana nedostatkom dovoljno bitnih podataka o jezičnim činjenicama u najvećem broju go-

³ Usp. D. Brozović, *Dijalekatska slika hrvatskosrpskog jezičnog prostora*: Karta današnjega rasporeda hrvatskosrpskih narječja, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 8, 1970; B. Finka, *Čakavsko narječje* (= ČN), »Čakavska rič« br. 1/1971, Split, str. 14—16.

⁴ M. Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Schriften der Balkankommission VIII, Wien 1907.

⁵ Usp. B. Finka — A. Šojat, *Karlovački govor*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* (= HDZ), Zagreb 1973. Autori su pokazali da govori koje Rešetar u *n. dj.* ubraja među čakavske govore (npr. u Kobiliću, Kamenskom, Turnju) imaju mnogo zajedničkih osobina s govorima koje je svrstao među kajkavske. Može se pretpostaviti da je od početka ovoga stoljeća i bilo izjednačivanja u starinačkim karlovačkim govorima, ali sigurno je da u tom razdoblju nisu pobjeđivale ni čakavske ni kajkavske govorne osobine, nego da je suvremeno čakavsko-kajkavsko stanje tih govora mnogo starije.

⁶ Usp. npr. S. Težak, *n. dj.*

⁷ R. Strohal, *Jezične osobine u kotaru karlovačkom*, Rad JAZU 146, Zagreb 1901, str. 78.

vora na tom području. Iako nam Brabecova i Težakova istraživanja daju niz činjenica za veći broj tih govora, ipak se bez detaljnoga istraživanja svih relevantnih govornih obilježja u velikom broju govora na kajkavskom jugozapadu, a i bez pomoći drugih znanosti, u prvom redu povijesti, onomastike i etnografije, ne može sa sigurnošću ulaziti u probleme geneze tih govora, pa to u ovoj prilici i ne činim. Danas prevladava gledište (utemeljeno u prvom redu na golemu lingvističkom autoritetu S. Ivšića)⁸ da je to od starine kajkavsko područje, na koje je za vrijeme migracija pred Turcima došlo nešto čakavaca, a ti su u svojim novim naseobinama do danas potpuno prihvatili niz kajkavskih govornih osobina. Po tom je mišljenju granica između čakavskog i kajkavskog narječja u prošlosti, prije velikih migracija, bila nijeka Kupa i, najvjerojatnije, Sava od ušća Kupe do ušća Une.⁹ Međutim, neke govorne specifičnosti jugozapadnih kajkavaca, po kojima se razlikuju od svih drugih pripadnika kajkavskog narječja, dopuštaju, barem za dio kajkavskog jugozapada, i drugačije zaključke, onakve kakve su pretpostavljali A. M. Lukjanenko,¹⁰ V. Oblak,¹¹ R. Strohal,¹² A. Belić,¹³ a u novije vrijeme i I. Brabec,¹⁴ S. Težak,¹⁵ pa i ja osobno.¹⁶ Upravo su rezultati novijih dijalektoloških istraživanja dopustili da već u naslovu ovoga rada istaknem čakavski karakter specifičnih dijalektalnih oznaka na jugozapadnom kajkavskom području.

3. U svojem radu *Čakavsko narječje*, na *Karti čakavskog narječja* B. Finka je govore oko Karlovca opravdano svrstao među čakavsko-kajkavske, tj. okarakterizirao ih je kao govore čakavske osnovice s naslagom kajkavskih jezičnih elemenata.¹⁷ Ali, pod taj su termin svrstani i žumberački neštokavski govori, premda je, po konačnom mišljenju P. Skoka,¹⁸

⁸ Ivšićevo mišljenje o supstratu jugozapadnih kajkavskih govora osniva se na odnosu njihovih akcentatskih osobina prema osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji.

⁹ Usp. D. Brozović, *n. dj.*, str. 13, 27, 31.

¹⁰ A. M. Lukjanenko, *Kajkavskoe narečje*, Kijev 1905.

¹¹ V. Oblak, *Nešto o meglumurskom narječju*, ZbNŽO 1, Zagreb 1896.

¹² *n. dj.* i dr.

¹³ A. Belić, *Kajkavski dijalekat*, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* (S. Stanojevića), knj. II; *Dr Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca*, »Južnoslovenski filolog« 14. Belić je svoje zaključke izvodio iz nekih fonetskih osobina prigorskih (jugozapadnih) govora.

¹⁴ Uz rad naveden u bilj. 2 usp. i: I. Brabec, *Izvištaj o istraživanju govora u Pokuplju*, Ljetopis JAZU 65, Zagreb 1961; *Mješoviti govori na sjevernoj periferiji hrvatskosrpskog jezika*, Ljetopis JAZU 73, Zagreb 1969.

¹⁵ Usp. i: S. Težak, *O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca*, Ljetopis JAZU 62 (1957); *Kajkavci na razmeđu*, »Kaj« 6, Zagreb 1970.

¹⁶ A. Šojat, *Govor u Samoboru i njegovoj okolici*, Rasprave Instituta za jezik (= RI) 2, Zagreb 1973.

¹⁷ *n. dj.*, str. 14—16.

¹⁸ P. Skok u radu *Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca*, HDZb 1, Zagreb 1956, na str. 278 kaže: »Jezični supstrat za nju je [tj. za žumberačku čakavštinu, A. Š.] kajkavsko narječje slovenačkoga ili hrvatskoga tipa. Tu kajkavštinu naslijedilo je i istislo novo čakavsko stanovništvo, koje je došlo iz bihačkoga kraja ... i iz Senja.« (U svojem ranijem radu *Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg)*, AslPb 32, 33, Skok je međutim iznio drugačije mišljenje — da je supstrat tih žumberačkih govora čakavski.)

područje koje zauzimaju prvotno kajkavsko, a čakavizirano migracijama, pa bi te govore prema značenju koje je svojim dvočlanim izrazima dao B. Finka trebalo svrstati pod termin *kajkavsko-čakavski govori* i odvojiti ih od karlovačkih govora.

Stupanj spoznaja naše dijalektologije ne dopušta da se na dijalekto-
loškoj karti pouzdano i sa sigurnošću izdvoje govori koje Finka naziva *polučakavskim, čakavsko-štokavskim, čakavsko-kajkavsko-štokavskim, kajkavsko-čakavskim, kajkavsko-čakavsko-štokavskim*.¹⁹ Jasno je da su odnosi i omjeri čakavskih osobina različiti u pojedinim organskim govorima, u skupini govora s podjednakim strukturiranjem jezičnih znakova ili na višem stupnju hijerarhije dijalekatnih idioma, da su, zatim, upravo mješoviti govori relativno malo istraživani i da, prije svega, postoje teški teoretski problemi pri svrstavanju interferentnih područja u koje od naših narječja. Premda je D. Brozović izrekao teoretski prihvatljivo mjerilo za pripadnost mjesnih govora dijalektu (a jednako bi moralo vrijediti i za pripadnost dijalekta pojedinom narječju) — »... dijalekt sačinjavaju mjesni govori koji posjeduju većinu njegovih tipičnih osobina, ... ni u jednom ih (tj. tipičnih osobina, A. Š.) neće biti ... manje od 50%«²⁰ — u praksi je teško odrediti tih pedeset postotaka tipičnih osobina u čakavsko-kajkavskim odnosima, jednostavno zato što se još uvijek ne zna točno koje su to osobine tipične. Kako, na primjer, čakavske osobine *zač, šć < *st', sk', va, malin, kadi, crikva*, genitiv plurala imeničke deklinacije bez *-a*, generalizirano *-e-* u singularnim nastavcima pridjevske promjene, uz novoštokavsku akcentuaciju i uz kajkavizme *kaj, bute, zeme, sobota*²¹ dopuštaju da se govor Ogulina svrsta među čakavske, dok te iste osobine karlovačkih govora (izuzevši akcentuaciju)²² zahtijevaju da ih svrstamo među čakavsko-kajkavske?

U dijalekatnoj tipologiji ima važnijih i manje važnih odrednica, ali važnost i domet pojedinih od njih nisu u svim odnosima interferencije uvijek jednaki, nego ovise o razlikama snopova izoglosa. Unutarnja evolucija i različiti jezični i izvanjezični utjecaji i poticaji daju veoma različite rezultate u mjesnim govorima, a ti rezultati mogu u nizu obilježja biti jednaki rezultatima u kojem drugom govoru, neospornom pripadniku drugoga narječja.²³

U mnogim nekada posve čakavskim dalmatinskim govorima od čakavskih diskriminirana prema štokavskom narječju koje je naveo P.

¹⁹ *n. dj.*, str. 13, 14.

²⁰ *n. dj.*, str. 5.

²¹ Podaci M. Rešetara, *n. dj.*, str. 54.

²² Usp. R. Strohal, *n. dj.*, str. 79, 80; B. Finka — A. Šojat, *n. dj.*, str. 6, 128, 134 i dr.

²³ Usp. npr. senjske primjere *sějnski, kōjnski* (M. Moguš, *Današnji senjski govor, Senjski zbornik* 2, str. 44) s jednakim takvim oblicima u najtipičnijim kajkavskim govorima u Hrvatskom zagorju, u kojima su, naravno, rezultat drukčijih uzroka nego u Senju.

²⁴ S. Ivšić, *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike, Zbornik radova Filozofskog fakulteta* 1, Zagreb 1951, str. 363.

Ivić u radu *O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata*,²⁵ a primijenio ih M. Hraste u svojim istraživanjima jugozapadnih istarskih govora,²⁶ jedva da još postoje tri-četiri, a unatoč tomu te govore ne možemo uvrstiti među štokavske. U nekim kvarnerskim otočkim govorima izjednačene su kontinuantе jata i poluglasа kao u kajkavaca,²⁷ u ličkim neštokavskim govorima pojavljuje se proteza *v* kao u kajkavaca,²⁸ a ipak su i jedni i drugi govori čakavski.

Tipične oznake čakavskog narječja u odnosu na tipične oznake kajkavštine moraju biti sasvim drugačije nego u odnosu na štokavštinu; sasvim su drugačije diskriminante pri uključivanju mjesnih govora u skupinu govora od diskriminanta za njihovo uključivanje u neki dijalekt, a još različitije pri određivanju kojem narječju pripadaju.

Sve ovo što sam rekao ne opovrgava, naravno, mogućnost da se odrede potpuno čvrsti i jednoznačni tipološki kriteriji pripadnosti govora ili skupina govora pojedinim dijalektima i narječjima.

4. Kajkavština je, kao i čakavština, u prošlosti gubila na terenu svojega prvotnoga prostiranja, miješala se i miješa se s drugim našim narječjima i neprestano potpada pod njihov utjecaj na adstratnim područjima. Djelovanjem povijesnih i suvremenih, jezičnih i izvanjezičnih čimbenika, današnje stanje čakavskih i kajkavskih govora na cjelokupnom području tih dvaju narječja ima veoma mnogo zajedničkih crta, suprotnih štokavskim, od inventara fonema, njihove fonetske realizacije i distribucije, inventara suprasegmentalnih faktora, preko niza morfoloških i tvorbenih značajaka do sintaktičnih osobina.

To nam potvrđuje već letimično uspoređivanje osobina čakavskog i kajkavskog narječja u bilo kojim njihovim sintetičkim opisima. Tako je, na primjer, u *Enciklopediji Jugoslavije* M. Hraste okarakterizirao čakavsko narječje zajedničkim osobinama hrvatskoga ili srpskog jezika, zajedničkim čakavsko-kajkavskim crtama iz duboke prošlosti zajedničkoga života, osobinama koje su čakavski govori razvili u bližim vezama sa štokavskim, jezičnim osobinama nastalih unutrašnjom evolucijom i čuvanjem brojnih arhaizama koje su druga naša narječja izgubila. Kad sve čakavske osobine nabrojene u tom radu usporedimo s osobinama koje je M. Hraste naveo kao tipične za kajkavsko narječje,³⁰ ostaju samo neke kojih nema u kajkavskom narječju, ali su i te čakavske osobine tipične ponajčešće samo za određene čakavske dijalekte, a ne za čakav-

²⁵ »Književnost i jezik« X, br. 1, Beograd 1963.

²⁶ M. Hraste, *Govori jugozapadne Istre*, Predavanja održana u JAZU, sv. 33, Zagreb 1964.

²⁷ Npr. na Cresu.

²⁸ Usp. B. Finka — S. Pavešić, *Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brijuni i okolici*, RI 1 (1968), str. 8.

²⁹ s. v. *Jezik srpskohrvatski*.

³⁰ *ibid.*, osobito na str. 510—511.

sko narječje u cjelini. Podjednaku sliku dobivamo i u novijim pregledima čakavskih i kajkavskih osobina.³¹

Pokušat ću iz tih usporedaba, a i po onom što osobno znam o suvremenom stanju u čakavskim i kajkavskim govorima izdvojiti čakavske značajke relevantne za odnos prema kajkavskom narječju:³²

- 1) $t' > t'^{33}$
- 2) $zd', zg' > žj$
- 3) $ę$ iza $č, ž, j > a^{34}$
- 4) izostanak zvučnih afrikata (ili, barem, afrikate $ž$)³⁵
- 5) promjena $k, g, h > c, z, s$ ispred morfema Npl. m.³⁶
- 6) paradigmatško finalno $-m > -n^{37}$
- 7) nekoliko fonetskih promjena tipa *tepal, vrebac, kresti*³⁸
- 8) duljenje kratkog akcenta ispred sonanata na kraju sloga³⁹
- 9) poseban oblik za vokativ sg. m. i f. supst.⁴⁰
- 10) gubitak paradigme brojeva većih od četiri⁴¹
- 11) izjednačivanje supina s infinitivom⁴²

³¹ Usp. npr. opis čakavskog narječja u *Školskom leksikonu*, knj. *Jezik*, Panorama, Zagreb 1965, koji je s. v. *Čakavsko narječje* napisao B. Finka s opisom kajkavskih osobina koje je dao u istoj knjizi D. Brozović, s. v. *Kajkavsko narječje*.

³² Svega se nekoliko od fonetskih, fonoloških, prozodijskih ili morfoloških osobina zajedničkih većini čakavskih govora ne pojavljuje ni u kojem kajkavskom govoru, ali su i zajedničke osobine u popisu koji slijedi — za čakavsko narječje tipične, a u kajkavskim su govorima izuzetak.

³³ U čakavskim govorima na dalmatinskom kopnu, u Lici i dr. $t' > č$.

³⁴ U golemoj većini čakavskih govora $a < ę$ iza palatala očuvalo se samo u nekim leksemima, a u većini kajkavskih govora nalazimo *jačmen*, u ponekim i *žalqdec*.

³⁵ Ta je pojava najčešće paralelna s gubljenjem pizivnog elementa u nekim konsonantskim skupinama, kao npr. u *ocat* — *osta*, *ručnik* > *rušnik*, *Otočac* — *Otošca* i dr. prema tomu i *naružba* > *naružba*, usp. ČN 27. U mnogim se čakavskim govorima može pojaviti d [d'] i mjesto $ž$ i mjesto $*d'$, usp. P. Ivić, *O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca)*, ZbFMS VII, Novi Sad 1965, 129, B. Finka—S. Pavešić, *n. dj.* (bili. 28). 9.

³⁶ Neki čakavski govori imaju velar u tom položaju, tako npr. u Baderni, Karjbi, Krasici, Sv. Petru u Šumi i drugim govorima zapadne Istre, usp. B. Jurišić, *Opažanja o govornim osobinama zapadne Istre s otocima*, 396, 406.

³⁷ Ta je pojava karakteristična za sve govore uz jadransku obalu (i za štokavske i slovenske!), pa i za neke čakavske govore podalje od nje, usp. P. Ivić, *n. dj.* (bilj. 36), 129.

³⁸ Također pojava koja ne obuhvaća sve čakavske govore, usp. *rastie*, *ukrāl* u Otočcu, P. Ivić, *n. dj.* (bilj. 36), 128.

³⁹ I tu neki čakavski govori, u nekim kategorijama odstupaju, usp. *čār*, *đīm* u Senju, M. Mogaš, *n. dj.* (bilj. 23), 44.

⁴⁰ Vokativna se funkcija često i u čakavskim govorima izriče nominativnim oblikom, usp. ČN 44.

⁴¹ U nekim se čakavskim govorima dekliniraju i brojevi veći od četiri, usp. ČN, 55.

⁴² Usp. ČN, 43: »... samo se ponegdje sačuvao i oblik supina«.

- 12) futur *ću, ćeš* + infinitiv
- 13) kondicional *bin, biš* + ptc. akt.⁴³
- 14) zamjenica *ča* (barem u svezama *zač, poč* i sl.).

Dakle, broj čakavskih odrednica prema kajkavskom narječju, i to ne apsolutno ekskluzivnih ni s jedne ni s druge strane, veoma je malen.⁴⁴ Ako, kao radni postupak, iz uspoređivanja izostavimo mogućnosti realizacija u jugozapadnim kajkavskim govorima, taj se broj još više smanjuje. U dijelu govora na kajkavskom jugozapadu otpadaju osobine navedene pod 1, 2, 4, 11, a pojedinačnih približavanja čakavskom stanju nalazimo i u osobinama navedenim pod br. 3, 6, 7, 9, 12.

Uz navedene čakavske osobine treba svakako upozoriti na još neke činjenice u čakavsko-kajkavskim odnosima. Fonemski inventar čakavskih i kajkavskih govora, i onda kad je jednak po broju fonema i po njihovim realizacijama, ponajčešće je rezultat drugačijih procesa i tendencija, ujednačivanja i razjednačivanja unutar vokalizma, konsonantizma i akcenatsko-kvantitativnih odnosa u ishodišnom sustavu svih naših narječja. Pojedini fonemi, fonemske sekvencije i prozodemi u čakavskim i kajkavskim govorima podvrgnuti su u nekim položajima drugačijim distribucijskim pravilima. Artikulacijsko-auditivna svojstva akcenata u ta su dva narječja različita. Melodija čakavske rečenice, tj. rezultanta fiziologije čakavskih akcenata, ritma i tempa govora, drugačija je nego kajkavska. Postoje i neke leksičke osobitosti, iz duboke prošlosti ili nastale utjecajima različitih stranih jezika, uzrokovane različitim načinom života i privređivanja, različitim zemljopisno-gospodarskim uvjetima i sl., postoje i neka sitnija razlikovanja u tvorbenim i sintaktičnim pojavama, također najčešće adstratnoga karaktera ili nastalim izvanjezičnim utjecajima.

Međutim, za dijalektološko razvrstavanje govora u čakavsko ili u kajkavsko narječje čakavske osobine koje sam označio rednim brojevima dovoljno su relevantne (koliko sam mogao utvrditi) da na razini narječja odrede čakavštinu prema kajkavštini.

5. Pri određivanju jezičnih specifičnosti u mjesnim govorima na adstratnim područjima treba krug razmatranja bitnih odrednica spustiti na razinu dijalekta, i uzeti u obzir snopove izoglosa u susjednim govorima, nesumnjivim pripadnicima oponentskih narječja. Međutim, jugozapadni kajkavski govori omeđeni su s triju strana govorima čakavskoga podrijetla (u karlovačkom kraju, u Žumberku, u području Zaprešić-Marija Gorica-ušće Sutle), a govori koji se na njih nadovezuju s istoka imaju također poneke jugozapadne kajkavske osobine (tako govori na

⁴³ Dosta je proširen i kondicional sa *bi* za sva lica, usp. ČN, 60.

⁴⁴ Iz popisa najrelevantnijih čakavskih osobina u odnosu prema kajkavštini izostavljene su osobine tipične za manja čakavska područja, kao što je npr. metatonija * > ^ ili ~ u svakom zatvorenom slogu, (*otūc* > *otāc*, *otāc*).

Vukomeričkim goricama, u zapadnom Turopolju,⁴⁵ neki pokupski govori, na primjer u Letovaniću i Zažini).⁴⁶ Zbog toga treba naći uporište, čvrstu polaznu točku uspoređivanja.

Da bismo mogli odrediti koje jezične osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima odudaraju od osobina većine drugih kajkavskih govora i kakvoga su dijalekatnog značenja, moramo ih usporediti sa zajedničkim osobinama kajkavskih govora koji su najmanje bili izvrnuti heterogenim utjecajima, dakle onih koji nisu u neposrednom geografskom dodiru s drugim hrvatskim narječjima i sa slovenskim jezikom.⁴⁷ To su, grubo uzevši, središnji zagorski govori (istočno od ceste Zagreb—Krapina), zelinski i sesvetski prigorski, kalničko-križevački, središnji turopoljski i posavski govori s desne strane Save od Zagreba do Trebarjeva.⁴⁸ U svim tim govorima, predstavnicima različitih kajkavskih dijalekata (s rijetkim mjesnim odstupanjima u osobinama koje se navode pod 9, 18, 22, 28) vrijede ove bitne kajkavske odrednice (od kojih većina nije isključivo kajkavska, ali kojih zbir osigurava individualnost kajkavskog narječja u okviru hrvatskoga ili srpskoga jezika):

- 1) $a / \langle 'o, b / = \hat{e} \rangle e \sim \epsilon = e > \ddot{a}$
- 2) $q = \check{l} > \phi$ (s mogućnostima: ϕ, o, u)⁵⁰
- 3) $t' = \check{\zeta} > \check{c}$ (i u skupinama $st', sk' / > \check{\zeta} /$)

⁴⁵ Usp. A. Šojat, *Položaj turopoljskih govora u hrvatskoj kajkavštini*, ZbflMS, Novi Sad 1967, str. 149 i 153.

⁴⁶ Usp. A. Šojat — V. Zečević, *Kajkavski govori u području između Lekenaka, Trebarjeva i Siska*, Ljetopis JAZU 72, Zagreb 1967, osobito na str. 456, 460.

⁴⁷ Među tipične kajkavske osobine ne mogu se ubrojiti, na primjer, pojave poput jaz 'ja' u Začretju, liše u Krapini a liše u Prigorju (mjesto lišče) tega, temu na kajkavskom jugozapadu i u pograničnim govorima prema Sloveniji, različite kontinuantе prasl. ϕ i $\check{l}$ u nekim međimurskim govorima, oblik ta 'taj' u jugozapadnim kajkavskim govorima i u Donjoj Pušći, gdje je preuzet iz govora u susjednom selu Dubravama, čakavskoga podrijetla, gubitak intonacijskih opozicija u Međimurju i u Virju, akcent vezan na zadnja dva sloga u Virju, pojava novoštokavskih akcenata u nekim većim mjestima Podravine i istočne kajkavske Posavine itd., itd.

⁴⁸ Uspoređivane su osobine u ovim govorima: Zlatar: K. Sviben, *Govor zlatarskog kraja*, »Kaj« 9/1969, *Prilozi proučavanja zlatarskog govora, Kajkavski zbornik*, Zlatar 1974; Zelina: I. Kalinski — A. Šojat, *Zelinski tip govora*, RI 2; Gornja Stubica: W. Jakoby, *Untersuchungen zur Phonologie und Prosodie einer kajkavischen Mundart — Gornja Stubica*, München 1974; Turopolje: A. Šojat, *Kajkavski govori u Turopolju* (disertacija, rkp.), Zagreb 1964, A. Šojat, *n. dj.* (bilj. 45); Trebarjevo, Lekenik: A. Šojat — V. Zečević, *n. dj.* (bilj. 46); Cerje: A. Šojat, *O govoru Cerja kod Sesveta*, RI 2. Prema mojim terenskim bilješkama uspoređene su i osobine u ovim selima: Vrapče, Šestine, Dugo Selo, Vrhovec, Hižanovec (Kalnik), Cubinec (Križevci), Ščitarjevo, Ivanec, Jablanovec, D. Bistra, Donja Stubica, Mirkovec. Uzeti su u obzir i podaci dijalektološke literature o nekim govorima na tom području, npr. iz izvještaja P. Ivića.

⁴⁹ Odnos $\epsilon = e > \epsilon$ drugačiji je u središnjim turopoljskim govorima: *e i * ϵ izjednačeni su, ali je njihova kontinuantа ovisna o kvantiteti sloga, usp. *léd* : *lěda*, *měso* : *prěja*, *děvət* : *děvėti*.

⁵⁰ Samo se u nekim periferijskim kajkavskim govorima pod slovenskim jezičnim utjecajem (npr. u Međimurju) razlikuje kontinuantа ϕ od kontinuantе $\check{l}$ usp. u Sv. Martinu: *zôup*, *róuka* : 'vuna, 'suza, V. Oblak, *n. dj.* (bilj. 11), 47, 49.

- 4) $zd' = zg' > z\check{z}^{51}$
- 5) prijelaz $v\partial, v\partial \cdot > vu$ (*vu, vuš*)
- 6) infiks *-no-* (a ne *-ni-* ili *-na-*) u glagola II. vrste
- 7) ostaci sekvencije *rj* kao kontinuanate /r'/ — u nekoliko leksema, kao *škarje, morje*, u glagola tipa *dogarjati*, u prezentu glagola *orati*⁵²
- 8) vokalni sustav od najmanje 6 fonema, a najčešće od 7 fonema (ne računajući /r/) ⁵³
- 9) alofon [z] ispred *g* (pa ponegdje i njegovo rubno fonologiziranje, kao u primjerima *mozek, bezek, zmužnoti*)
- 10) obezvučenje zvučnih opstruenata u finalnoj poziciji
- 11) protetsko i hijatsko *v* (*vučiti, pavuk*)⁵⁴
- 12) velar u osnovi pred morfemima NLI pl m. (*voki, o vrage/h/, z du/h/i*)
- 13) nesljubljanje konsonanata kojima završava osnova s početnim *j* u nastavcima (*cvetjä, listjä, kostju/m/*)
- 14) skupina *čr* — (*črn, črevo*)
- 15) skupina *žr* — (*žrati, žrebä*)
- 16) metatonijski akcenti $\hat{~}$ i $\tilde{~}$ (ili njihovi evolutivni rezultati) kao kontinuanate osnovne kajkavske akcentuacije⁵⁵
- 17) skraćivanje dugih slogova ispred dugih akcenata
- 18) kontinuantna staroga dualnog oblika u NA sg. n. u brojevima i uz brojeve 2—4 (*dve lete*)
- 19) gubitak posebnog oblika za vokativ sg. m. i f. supst.⁵⁶
- 20) morf *e* u paradigmatskim morfemima DL sg imenica a-osnova i pridjevske promjene (*dobre žane*), L pl. m. i n. (*stole/h/, säle/h/*), I sg m. i n. i GDLI pl pridjevske promjene (*tem, te/h/, tem, temi*)

⁵¹ Jednako kao u kajkavskom narječju u cjelini, ni u tipičnim kajkavskim govorima kontinuantna **d'* nije jedinstvena — na istočnom dijelu navedenoga područja je $\check{z}$, drugdje *j*, a ima i govora s obje zamjene u pojedinim riječima ili oblicima. Ali, iza $\check{z}$ u kontinuantu navedenih prasl. skupina u svim je tipičnim kajkavskim govorima samo $\check{z}$ (*možženi*).

⁵² Ta je pojava po svom značenju i klasifikacijskom dometu izjednačena s općekajkavskom pojavom $\partial > a$ u nekoliko leksema (npr. *laž, lagati*), jer je slijed *rj < r'* također petrefakt, pa mislim da se više ne može uzimati kao odrednica koja odvaja kajkavsko narječje od drugih hrvatsko-srpskih narječja a veže ga sa slovenskim jezikom.

⁵³ U minimalnom tipičnom kajkavskom vokalnom inventaru kontinuantna *jata* i poluglasa poseban je fonem.

⁵⁴ Premda izuzetno, protetsko *v* moguće je i u nekim čakavskim govorima, usp. bilj. 28.

⁵⁵ Usp. S. Ivšić, JHK; *Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošća (1574)*, *Beličev zbornik*, Beograd 1937; Z. Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*, Rad JAZU 363, Zagreb 1972, 196—202.

⁵⁶ U turopoljskim govorima moguće je u određenim afektivnim situacijama poseban vokativni oblik, usp. A. Šojat, *Kajkavski govori u Turopolju* (disertacija, rkp), Zagreb 1964, 143.

- 21) gubitak nominalne pridjevske promjene (s ostacima u N sg m. i DL sg f.)
- 22) -o- u morfemima GD sg m. i n. pridjevske promjene nepalatalnih osnova (toga, dobromu)
- 23) -š- u svim paradigmatskim morfemima komparativa (*bolši, zeleniši*)
- 24) postojanje supina, morfološki različitog od infinitiva
- 25) futur *bom, boš . . .* + ptc. akt.
- 26) gubitak aorista, imperfekta i participa perfekta
- 27) kontinuantna starih morfema 3. l. pl. prez. ili njihovo analoško proširenje glasom *j* (*plätu, vidä, nosä, kupujø — plätäjø, vidäjø, nosijø, kupujäjø*)
- 28) -e- na mjestu jata u morfemima 1. i 2. l. pl. imperativa (*dig-netä*)
- 29) zamjenica *kaj*⁵⁷ i u svezama s prijedlozima ili prefiksima *za, na, vu* i sl.

Uz ove bitne kajkavske odrednice moraju se navesti još neke zajedničke osobine tipičnih kajkavskih govora, manjega tipološkoga domašaja:

- glas *a* u riječima *vrabec, rasti; jačmān; nadra; čakati*; glas *o* u *toplo* i izvedenicama; *ir* u *ćirkva*; *er* u riječima tipa *paster, oficer, špancerati*
- oblici kao *tak, kak, sim, tam*
- adv. *kǝde* > *gde*; *kǝgda* > *gda*
- pron. *vǝsb* > *ves*; *tǝ* > *te(j)* ili *tāj*
- prijedlog—prefiks *v* > *vu, v, ø* (*vu nāga, vloviti, dovec, zāti*)
- prefiksi *pro-, pra-* > *prä* (*prämeniti, präded*)
- *h* > *š* u infinitivu i u l-participu glagola *hteti*
- gubitak početnog okluziva u nekim inicijalnim konsonantskim skupinama (*čęla, šęnica, tica*)
- promjene *tvr* > *tr* (*trd, čätrti*), *-dn-* > *-n-* (*jāna*), *dl-* > *gl-* (*glaka*), *tl* > *kl* (*mākla*), *tm-* > *km-* u riječi *kmica*
- *-jt-* u infinitivu, a *-jd-* u prezentu kompozita prijedloga s glagolom *iti* (*dojti, dojdām*)
- gubitak sufiksa *-in* u singularu imenica tipa *cigan, Ličan*
- deklinacija antroponima tipa *Marko, Drago* (G sg *Marka Dragä*, D sg *Marku, Drage*).

Golema većina navedenih osobina središnjih kajkavskih govora pojavljuje se u svim kajkavskim dijalektima, a mnoge od njih i u čakavskim.

⁵⁷ S mogućnostima realizacije *kaj — käj — koj*, kako u kojem govoru ili skupini govora.

6. Mogle bi se nabrojiti i neke sintaktične osobine zajedničke središnjim kajkavskim govorima, ponajčešće zastupljene na cijelom kajkavskom terenu (kao što su na primjer: odnos *N dva brati* : *A dva brate*; preferiranje infinitiva; neupravni govor tipa *pita da kaj (h)očü*; dativ poput *malo si počinäm*, mogućnost da se kraći glagolski i zamjenički oblici («enklitike») pojavljuju na početku govornoga takta itd.), ali u stručnoj literaturi nedostaje dovoljno podataka o tim pojavama. Njihovo uspoređivanje po terenskim bilješkama ili po tiskanim tekstovima zahtijevalo bi dugotrajan posao, a rezultati ne bi bitnije pomogli rješavanju problematike o kojoj raspravljam, osobito stoga što su sintaktične osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima slabo poznate.

Dijalektološka su opširnija istraživanja do sada zaobilazila jugozapadno kajkavsko područje, pa osim Ivšićevih prikaza osnovnih pojava u akcentuaciji nekolicine govora na kajkavskom jugozapadu,⁵⁸ prikaza osnovnih fonetskih i morfoloških osobina u govorima na sjeveroistoku od Karlovca (najčešće neizdiferenciranih osobina po mjesnoj pripadnosti) koji je dao R. Strohal, prikaza tih osobina u nekim pokupskim i u nekim jugozapadnim kajkavskim govorima na sjeverozapadu toga područja, koje nalazimo u radovima I. Brabeca, u ozaljskim govorima, u radovima S. Težaka, i u nekim samoborskim govorima u mojem radu *Govor u Samoboru i njegovoj okolici*⁵⁹ — imamo tek jedan detaljan opis govora s toga područja, metodološki zastario ali faktografski dovoljno pouzdan rad V. Rožića *Kajkavački dijalekat u Prigorju*,⁶⁰ zatim njegov etnografski tekst, s veoma mnogo iskoristivih dijalektoloških podataka, *Prigorje*⁶¹ i takav tekst o Samoboru M. Langa.⁶² Osim s podacima iz navedenih radova raspolazem i s nešto terenskih bilježaka iz Draganića, Domagovića i nekih pokupskih govora u blizini Siska.

Očito je dakle da što prije treba prići sustavnom dijalektološkom istraživanju jugozapadnih kajkavskih govora.

Prema rečenomu, uspoređivanje jezičnih osobina na kajkavskom jugozapadu s osobinama tipičnih kajkavskih govora i s osobinama susjednih čakavsko-kajkavskih govora i s udaljenijim čakavskim govorima potvrdit će se podacima iz maloga broja jugozapadnih kajkavskih govora, koji su istraživani u različito vrijeme, s različitim dijalektološkim interesima i metodama i s različitim količinama govornih podataka. Međutim, kriteriji koji pokazuju koje su osobine tih govora kajkavske a koje čakavske vrijede i za govore koji će se tek istražiti.

Za moju temu nije važan odnos čakavštine i kajkavštine (pa prema tomu ni jugozapadne kajkavštine) prema slovenskom jeziku, pa se zato u ovoj prilici na nj i ne osvrćem.

⁵⁸ S. Ivšić, JHK, *Karta, Ogledi akcenatskih tipova*, podaci iz Samobora i Domagovića.

⁵⁹ v. bilj. 7, 2, 14, 15, 16.

⁶⁰ Rad 115, 116 (Zagreb 1893) i 118 (1894).

⁶¹ ZbNŽO 12 (Zagreb 1907) i 13 (1908).

⁶² M. Lang, *Samobor*, ZbNŽO 16, 17, 18, 19, Zagreb 1911—1914.

7. Ako gledamo odnos *prisutnost* : *odsutnost* tipičnih kajkavskih osobina navedenih u t. 5 u jugozapadnim kajkavskim govorima o kojima je riječ, očito je da se u većini tih oznaka i oni slažu sa središnjim kajkavskim govorima. Treba se, međutim, podsjetiti da je dio navedenih oznaka i tipično čakavski, a da se svega nekoliko njih ne pojavljuje ni u jednom čakavskom govoru. Od količinskih odnosa neusporedivo je važnija, lingvistički relevantnija činjenica da se jugozapadni kajkavski govori (naravno s mjesnim razlikama u mogućnosti pojavljivanja i u sveobuhvatnosti pojedinih nekajkavskih osobina) razlikuju od središnjih djelomičnim ili potpunim odstupanjem upravo od nekih bitnih odrednica kajkavskog narječja u odnosu na čakavsko. U njima su moguće ove pojave:

1) Kontinuanta jata izjednačena je s kontinuantom *e, ė.

Potvrde:⁶³

Iz opisa u KD I nije potpuno jasna situacija u Prigorju. Na str. 77. Rožić navodi primjere u kojima je »vokal e . . . čist i jasan«, kao: *dèlo*, *dèca*, *zdèla*, *nedèla* prema primjerima kao: *vretèni*, *pèri*, *žèna*, u kojima »e nije čisto«, a na str. 73. i 76. govori o e, kontinuantî *e i ė, kao o glasu »štokavskoga« tipa.

S: U svojem opisu govora u Samoboru Lang ne spominje različit izgovor kontinuantne jata i kontinuantata *e, ė.

SG: Peterovokalni sustav, str. 57.

2) Kontinuanta poluglasa nije izjednačena s kontinuantom jata.

P: *mogal* I, 69, *lonac*, *nutar* I, 105, *jajac* (Gpl) I, 106, *pasac* I, 108.

S: *láhka* IV, 40, *novâc* (Gpl), *mâša* IV, 45.

SG: *pâjn*, *mâša*, *snahâ* 63.

D: *cûcak*, *viènac*.

3) Kajkavski metatonijski akcenti $\hat{\ } i \tilde{\ }$ izostaju u mnogim sintagmatskim i paradigmatiskim položajima.

P: *govècka* I, 103, *po drèbu* I, 105, *fâli* 'v hali', *fîži* I, 32.

KD: *lèta* I, 117, *mèsta* I, 118, *kirita* I, 121, Lsg *irèju*, *ibèdu* I, 107.

S: Isg *vejâcom*, *vaganìcom*, *polvaganìcom*, II, 49.

⁶³ Kratice: P = V. Rožić, *Prigorje* (v. bilj. 61), KD = V. Rožić, *Kajkavački dijalekat u Prigorju* (v. bilj. 60), S = M. Lang, *Samobor* (v. bilj. 62), SG = A. Šojat, *Govor u Samoboru i njegovoj okolini* (v. bilj. 16), D = terenska građa iz Domagovića, koju je skupila V. Zečević, kojoj i u ovoj prilici izražavam zahvalnost za mogućnost da se tom građom poslužim.

Rimski brojevi uz kratice označuju redosljed kojim su studije objavljivane u pojedinim knjigama *Rada JAZU* i *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, a arapski označuju stranu u određenoj knjizi tih serija (npr. P II, 103 = ZbNZO 13, str. 103).

SG: *kõla, mlinar, na jeziku, z jagodum, korita* (Npl), *putlje, posèket, porèzala, šenična*, 54.

D: *kvõčka, kõla, na irèju, šenična*.

4) Prednaglasne dužine čuvaju se i ispred dugih akcenata.

P: U Prigorju su izgubljene sve prednaglasne dužine: *žutèga* KD II, 140, *mladèga* KD II, 143.

S: Dužine su moguće samo ispred kratkoga akcenta: *jūhā* IV, 47 : *juhê* (Gsg) IV, 46.

SG: Sporadička mogućnost *rūkūm* /Isg/ u nekim selima, str. 53.⁶⁴

D: Nema prednaglasnih dužina: *sviña, trāva*, Isg *sviñū, brāzdu*.

Tipološki su veoma važne i ove specifičnosti nekih jugozapadnih govora:

5) Peterovokalni sustav (isključujući /ɾ/). Potvrde v. pod 1).

6) Mnogi leksički i morfološki ikavizmi, nepoznati drugim kajkavcima.

P: *Turski Osik* I, 54, *Slipačnica* I, 55, *v jami, pri cirkvi* I, 78, *sedite* II, 49, *melimo* KD III, 62 (specifične prigorske vokalne promjene ne dopuštaju neosporiv zaključak da je *i* u primjerima poput *ditetu* II, 103, *svidèke* II, 58 ikavska kontinuantna jata, usp. adj. m. *gètiv* : f. *gitèva* < *gotov, gotova*).

S: *ji* /3. prez./ I, 196, *jmū* III, 44, *dòli, gori* IV, 40, *zemite* /imp./ III, 29, *trišća* /Gsg/ IV, 72, *vu mojih rukâh* IV, 41, *kèšnije* IV, 39, *doj-dite* IV, 99, *zemite* III, 29.

SG: *vinèc, gdi, dolì*, Dsg *ženì; starìji; zemite, nosite* 61, 62.

D: *pinèz* /Gpl/, *pìšite*.

7) Infiks *-ni-* ili *-na-* u glagola II. vrste.

P: *vrnâli* I, 53, *popiknal* I, 80.

S: *spūknit* IV, 41.

SG: *šćipnit* 61.

D: *zaviknal*.

8) *t' > é / ≠ č/*. Da je glas *é* bio palatalni okluziv čakavskoga tipa, dokazuju promjene *st', sk', staj > s* u nekim jugozapadnim govorima (usp. *š* mjesto *šč* u nekim sjeverozapadnim zagorskim govorima, npr. u Krapini).

⁶⁴ Dugi slogovi pred dugim akcentima pojavljuju se u nekim istočnim pokupskim govorima, npr. u Letovaniću i Zažini; usp. A. Šojat — V. Zečević, *n. dj.* (bilj. 46) 456, jednako kao u govoru kajkavskih ikavaca uz Savu i Sutlu, usp. A. Šojat, *n. dj.* (bilj. 16), 53; *Kajkavski ikavci kraj Sutle*, RI 2, 42.

P: *slepicev, oće, veći I, 69 : zdeličicu, ruču, stepače, pečedu I, 99; kušer, šap I, 69.*

S: *é > ě I, 70.*

SG: *ščâp, strnšće 58.*

D: *gūšer, kosiše, svičca, plūca : čist, čpšal.*

9) $zd' = zg' \neq zdbj = zgbj/ > ž /žj?/$. Glas *ž* kao kontinuant tih konsonantskih skupina u dijelu govora na kajkavskom jugozapadu isključuje mogućnost prethodne faze *žž* (*usp. žž > ž* u Krapini i u nekim drugim sjeverozapadnim zagorskim govorima).

P: *grožica /Gsg/ I, 106, grože I, 129, možani KD I, 88.*

D: *gružže.*

10) Izostanak glasa *z*.

P: *od bezga I, 63.*

S: *mojzg I, 60.*

SG: *běžga, Gsg mōzga 58.*

D: *mēzga, mōzgu.*

11) Potpuni izostanak *-rj-* na mjestu */r'/*.

S: *škare I, 234, II, 85.*

SG: *škâre, mōre, òrem 58.*

12) Asimilacija sekundarnih konsonantskih skupina.

P: *trše I, 65, zeže I, 100, med grmļem I, 65, zrñe I, 57, kapļe /Gsg/ I, 133, čednū ('u tjednu') I, 121, cvēce, smřću, grōže KD I, 88, peši — péši ('pasji') KD II, 123.*

SG: *divli 59.*

D: *pīce, divļi, ribļi, Isg kešū ('košču'), liše.*

13) Izostanak glasa *š* u infinitivu i l-participu glagola *hteti*.

P: *teli I, 52, 69, tela I, 24.*

D: *tēti.*

14) Fonetske pojave tipa *pastir, špancirati*.

S: *kosir I, 217, splanira I, 260.*

D: *pastir.*

15) Pron. sg. m. *ta* ('taj'), *sa* ('sav'); adv. *kadi* ('gdje'), *kada*.

P: *tā I, 49, t' posal I, 69, sà I, 49, 50.*

S: *tā III, 244, 246, sà I, 66, 67, kadī III, 244, 246, dī II, 132.*

SG: *dī* — *gdī*, *kadā* 64.

D: *sā*.

16) -e- u paradigmatskim morfemima GD sg. m. i sr. roda pridjevske promjene nepalatalnih osnova.

P: *jenêga*, *kemu* I, 69.

S: *prestupnega* I, 21, *do čistega* II, 54.

SG: *dobrêga*, *jednêmu* — *jenêmu* 60.

D: *stârega*.

17) Komparativ s gramatičkim morfemom -*ji* /Nsg m./ u primjerima kao *boļi*, *stariji* i komparativi kao *širi*, *veći*.

P: *šira*, *fineje* I, 101, *boļa* I, 107, *stariji* I, 127, *veća* I, 130, *dêbļe* II, 18, *mřža* II, 56.

SG: *stariji*, *zdrāviji*, *bōli*, *vēči*, *dūži* 60.

D: *kroāci*, *stāriji*, *tiēni*.

18) Morfološko izjednačivanje supina i infinitiva (infinitiv bez završetnog morfa -*i*).

SG: *spāt* 60.

19) Analoški gramatički morfem u 3. l. pl. prez. s morfom *d*, a ne *j*.

P: *pobeređu*, *špotadu*, *rastedu* I, 62, *mislidu*, *velidu*, *ležedu se* I, 69.

S: *denedu* I, 193, *pijedu* I, 194.

SG: *letidū*, *kōpadu* 60.

Ima i drugih značajaka u tim govorima koje su suprotne tipičnomu kajkavskom stanju, od kojih poneke nisu više u pojedinim organskim govorima osobina svih govornika, koje su ponekad izuzetne ili danas posve izgubljene, ali u dijalektološkoj literaturi od prije nekoliko desetljeća zabilježene. I te su nekajkavske osobine izvanredno važni tragovi nekadašnjega govornoga stanja, pa ću ovdje upozoriti na neke pojave, neuključene u gornji popis osobina specifičnih za jugozapadne kajkavske govore.

U Langovu *Samoboru* zabilježeno je, na primjer, duljenje akcenta pred sonantom u zatvorenom slogu: *dôm* (II, 132).

V. Rožić u svojem radu o govorima u okićkom i plješivičkom Prigorju navodi da se u njima futur tvori, paralelno s kajkavskim načinom tvorbe, i kraćim prezentom glagola *teti* uz infinitiv (usp. i P I, 62: *ćeš mi pokazati*). Po Rožićevu svjedočanstvu, u tim su govorima očuvani i neki ostaci aorista i imperfekta: *odnese ti ga*, *pojêše ga* ili *pôješe ga*; *beše ti vučiti*, *beše ti dojtī* KD III, 60; sintaktičko-semantička uporaba ostataka imperfekta jednaka je uporabi potvrđenoj u nekim čakavskim govorima (usp. navedene Rožićeve potvrde s primjerom iz Žirja: *bīše mi dojtī* i sličnim njemu).⁶⁵

⁶⁵ B. Finka — A. Šojat, *Govor otoka Žirja*, RI I, Zagreb 1968, 174.

I u Rožičevu etnografskom opisu Prigorja i u Langovu opisu života i običaja u Samoboru nalazimo pokojnu potvrdu nominalne pridjevske deklinacije u oblicima u kojim se po drugim kajkavskim krajevima ne pojavljuju (usp. npr. *če se iz mlada još poznadu; k domu selakovu*, S IV, 42, *mora i kukuruzan sajati* P I, 100).

Neke fonetske i tvorbene pojave na leksičkom planu, pa i neki leksemi, također su, u okviru kajkavskog narječja, karakteristični samo za jugozapadne kajkavske govore. Donosim nekoliko primjera: *smrekva* S I, 34, *ždrebec* S II, 134, *jalva* 'jela' P I, 132, *zal* P I, 72, *vaje* 'odmah' P II, 63, *osan* 'osam' P I, 120, *osandeset* P II, 19, *denas* P I, 52, 69, P II, 17,⁶⁶ *mare* 'može', *maredu* P II, 19, *pomare* P II, 20;⁶⁷ demin. Sv. *Jantonc* P I, 51, *kolačici* /Npl/, *kolačice* /Apl/ P I, 101, *pehâric*, *kapelânic*, *repic* S I, 71, *grožica* /Gsg/ P I, 106, *třsijice* S I, 20, *zél'jice*, *korějnice*, *živlějnice* S I, 71;⁶⁸ *gospodiña* 'gospodarica, domačica' P II, 32, *gospodiña* P I, 108, *gospodiña* SG 67, *lōza* 'šuma' SG 67, *po loži* S IV, 69, *v loži* D, *drāga* 'klanac, udolina među bregovima' P I, 52, SG 67, *Kupèčka draga* P I, 49, *dražica*: Gpl *drāžic* P I, 50, *nì mi lazno* 'nemam vremena': *nì mi lāzni* P II, 41, *trēti* 'treći' S IV, 42, *pratež* 'roba koja se može prati' P I, 81, *škuļa* 'rupa' P I, 81, *štērna* 'cisterna, vrsta zdenca' S I, 13, *škârpa* 'kamena ogradna oko vinograda' S I, 259.

8. Sve te osobine, a i nespomenute, osobito jasno pokazuju svoju tipološku vrijednost kad ih usporedimo sa stanjem paralelnih osobina u kajkavskim ikavskim govorima, čakavskoga podrijetla, u čakavsko-kajkavskim govorima u Žumberku,⁶⁹ u okolici Karlovca,⁷⁰ u Generalskom Stolu,⁷¹ u Gorskom kotaru,⁷² u Ogulinu.⁷³ Osobine po kojima jugozapadni kajkavski govori odstupaju od tipične kajkavske situacije u velikoj mjeri nalazimo i u spomenutim govorima čakavskoga superstrata ili supstrata, a mnoge od njih ujedno su i osobine srednjočakavskih govora od Like do kvarnerskog i zadarskog otočja, pa i drugih čakavaca.

Jugozapadni kajkavski govori nigdje ne graniče sa staroštokavskima, ni po suvremenom razmještanju naših dijalekata ni po rekonstrukcijama predmigracijskoga dijalekatnog rasporeda. Najbliži organski štokavski govori novoštokavski su i mnoge su njihove značajke suprotne osobinama zajedničkim čakavcima i kajkavcima, pa se i one nekajkavske osobi-

⁶⁶ Tako i u nekim čakavskim govorima, npr. u okolici Otočca, usp. P. Ivić, *n. dj.* (bilj. 35), 129, Gradišću (Austrija) i dr.

⁶⁷ Usp. istu pojavu u okolici Otočca, P. Ivić, *n. dj.* (bilj. 35), 129.

⁶⁸ Takvi su deminutivi sr. roda zabilježeni, na primjer, u čakavskim govorima Gradišćanskih Hrvata.

⁶⁹ P. Skok, *n. dj.* (bilj. 18).

⁷⁰ B. Finka — A. Šojat, *n. dj.* (bilj. 5), S. Težak, *n. dj.* (bilj. 15, Ljetopis JAZU 65).

⁷¹ P. Ivić, *Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske*, Godišnjak FFNS 6, Novi Sad 1961.

⁷² Usp. npr. V. Barac — B. Finka, *O prikupskim govorima oko Vukove Gorice*, Ljetopis JAZU 71, Zagreb 1966.

⁷³ M. Rešetar, *n. dj.* (bilj. 4).

ne na kajkavskom jugozapadu koje su jednake u čakavskom i štokavskom narječju moraju pripisati čakavskim a ne štokavskim obilježjima.

Ti kajkavski govori na sjeveru, sjeverozapadu i jugozapadu graniče s govovima za koje nema nikakve sumnje da su podrijetlom čakavski, njihove govorne specifičnosti po kojima se razlikuju od svih drugih kajkavaca jednake su tim osobinama doseljenih ili starosjedilačkih čakavaca, neki povijesni i onomastički podaci potvrđuju za mnoge od njih »čakavskiju« prošlost nego što je sadašnjost. Predmet je daljih istraživanja rješenje problema pripadaju li čakavizmi u njima supstratu ili superstratu.